

שז"ת בהלכה לשולחן שבת

מאת הרב משה חיים חנונו שליט"א

גיליון מס' 116

הלכות קדימה בברכות חלק ב'

מהשולחן ויברך על החביב, ואם לא סילק יברך על הענבים השלמים¹⁷.

מהו הסימן לזכור את סדר דיני הקדימה במיני מאכל שברכותיהן שוות?

הסימן לזכור את הסדר של העדיפות להקדים לברך במיני מאכל שברכותיהן שוות זשחנ"ג.

ז- מין שבעה.

ש-שלם.

ח-חביב.

נ- נקי.

ג-דול¹⁸.

הביאו לפנינו שלושה מינים: ענבים, תפוחים וצנון, והצנון חביב יותר מין הענבים, והתפוחים חביבים יותר משניהם, על מה יברך תחילה?

בדין זה האריכו האחרונים מאוד, וטעם הספק שלכאורה הצנון קודם לענבים לפי מה שנתבאר שכשאין ברכותיהם שוות חביב קודם, אך אי אפשר להקדים את ברכת הצנון כיון שהתפוחים חביבים יותר, ואת ברכת התפוחים אינו יכול להקדים כיון שלגבי ענבים ברכתם שווה, וכפי שנתבאר יש להקדים מין שבעה אף על המין החביב, ולמעשה הכריעו האחרונים שיקדים לברך על הענבים שהם ממין שבעה, והטעם להכרעה זו, כיון שיש לצרף את דעות הראשונים שמין שבעה קודם על חביב אף באין ברכותיהם שוות, ואת שיטות הראשונים שבאין ברכותיהם שוות אין דיני קדימה, וכן את שיטות הראשונים שברכת העץ קודמת לברכת האדמה בכל גוונא¹⁹.

אם הביאו לפנינו דייסת קווקר (תבשיל שעורים) וזיתים, על מה יש לו לברך תחילה?

היו לפנינו תבשיל שעורים כגון דייסת קווקר²⁰ שברכתה מזונות, וזית, נחלקו האחרונים בדין זה, יש שכתבו שיש לו להקדים את ברכת הזיתים כיון שזית הוא ראשון לארץ השני

וקודמת בפסוק⁸, ואם אין לו עדיפות להקדים ברכה אחת לאחרת יברך כסדר שקבעו המקובלים לפי הסימן מג"ע א"ש, מזונות, גפן, עץ, האדמה שהכל. שזהו לפי סדר חשיבות הברכות⁹.

ומנהג רוב בני ספרד על פי הקבלה שברכת העץ קודמת לברכת בורא פרי האדמה בכל עניין¹⁰, ויש שכתבו שאיזה מהן שירצה יקדים¹¹.

שלווה, ותפוח מה קודם? והאם יש קדימות מין שבעה בקליות חיטה ופירות?

חיטה ושעורה קודמים על שאר דברים, והיינו דווקא כשעשה מהם תבשיל או פת, אבל הכוסס חיטה כגון שלווה שברכתה האדמה, אינה קודמת לברכת העץ, ודינם כפי שנתבאר לעיל בדיני קדימה בפירות עץ ואדמה¹².

במגש פירות מונחים ענבים שלמים, ואבטיח חתוך, וחביב לו יותר האבטיח מהענבים, על מה יברך תחילה?

כפי שנתבאר סדר הקדימה בדברים שברכותיהם שוות מין שבעה, 'שלם', ואחר כך ה'חביב', ובדברים שאין ברכותיהם שוות, יש אומרים שמה שירצה יקדים, ויש אומרים שיש להקדים לברך על ה'חביב', וכן ראוי להורות שכן הוא דעת רוב הראשונים ובה יוצא ידי כל הדעות. אלא שכתבו האחרונים לדון אם באופן כזה שאין ברכותיהם שוות יש להקדים את ה'שלם' או את ה'חביב', שהרי בברכותיהם שוות 'שלם' עדיף על ה'חביב', ולשיטות שברכת העץ קודמת לברכת האדמה בכל עניין הוא הדין בזה יש להקדים ברכת העץ¹³, אך לשיטות שחביב עדיף יש שכתבו שדין השלם קודם על חביב ומין שבעה¹⁴, ויש שכתבו להסתפק בזה¹⁵.

ולפיכך בנידון זה שהגישו לפנינו ענבים שלמים ואבטיח חתוך, למנהג בני ספרד יש לברך על הענבים השלמים תחילה, ואף לבני אשכנז יש להורות כן¹⁶, אלא שבאופן זה לבני אשכנז עדיף שיסלק את ה'שלם' (הענבים)

'חביב קודם', האם חביב נקרא מה שחביב עליו עכשיו, או מה שחביב עליו בדרך כלל?

נחלקו הפוסקים בגדר 'חביב' האם הכוונה לסוג החביב אצלו בדרך כלל, או למין שחביב עליו עכשיו, הכרעת האחרונים שדין החביב זהו מה שהוא אוהב בדרך כלל ויש להקדים ולברך עליו, יותר מהמין שחביב עליו עתה¹.

כגון שהביאו לפנינו תפוחים ואפרסקים, ואת האפרסקים הוא מחבב בדרך כלל יותר מהתפוחים, ועתה הוגשו לו תפוחים מזון מיוחד שחביב עליו עתה יותר, באופן זה יקדים לברך על האפרסק שהוא המין החביב עליו בדרך כלל, והוא חשוב יותר.

אם היו לפנינו מין החשוב לו מטעמי בריאות, ומין החביב אצלו מצד טעמו, יש שכתבו שהחביב מצד הבריאות קודם², ויש שכתבו שמה שאוכל מטעמי בריאות אינו נחשב חביב³.

האם יש דיני קדימה כשלפנינו פירות עץ ואדמה?

היו לפנינו פירות עץ ופירות האדמה ובדעתו לאכול משניהם, נחלקו רבותינו הראשונים על מה יברך תחילה, יש אומרים שמה שירצה יעשה, וברשותו להקדים את ברכת בורא פרי האדמה אף אם פרי העץ הוא שלם וחביב ומין שבעה, ופרי האדמה אינו כן, וכגון זית שלם ובוטן חצוי, שכיון שנותן הודאה לה' על שניהם בנפרד, הרי שאין עניין בסדר הקדימה⁴, ויש אומרים שצריך להקדים את המין החביב עליו מבניהם. ואם שניהם שווים בחביבותם יברך על מין שבעה⁵, ויש אומרים שלעולם יש להקדים את ברכת העץ לברכת האדמה, כיון שהיא ברכה מבוררת יותר⁶.

ולמעשה יש להורות לבני אשכנז להקדים ולברך על המין החביב בעיניו בדרך כלל⁷, ואם שניהם שווים בחביבות - אם פרי האדמה הוא מין שבעה כגון קליות של חיטים, יש לו להקדים לברך על החיטה שהיא מין שבעה

לשיטות שמין שבעה קודם בכל גוונא.
17 הליכות ברכות סימן ריא עמוד רנ הערה מא.
18 משנ"ב סימן קסח ס"ק טו.
19 הרע"א כתב להסתפק בדין זה, הגר"י וואנר (קובץ מבית לוי חט"ו עמוד עה ס"ק ו' הכריע להקדים את הענבים, וכן במלבושי מרדכי סימן ז' ס"ו הערה טו, הגר"י קניבסקי (שיעורי שלמי תודה ברכות עמוד כה), וכתב עוד טעם כיון שבברכתו העץ כולל גם את המין החביב עליו ביותר, אף שאין מייחד את הברכה עליו, (ורק שלכתחילה יש להקדים לברך על המין שהדין להקדימו, אך כאן אינו יכול, שהרי צריך לייחד את

לכן יש להורות שיברך העץ תחילה בכל עניין.
11 חזו"ע ברכות עמוד ערה, וכפי שסתם השו"ע בסעיף א' וי.
12 שו"ע סימן ריא סעיף ה', ועיין עוד במשנ"ב ס"ק כו.
13 בא"ח פרשת מטות ס"ה, ואזיל לשיטתו שעץ קודם לאדמה לעולם.
14 דה"ח, הובא בשע"צ ס"ק ה'.
15 שע"צ שם ונשאר בצ"ע בזה.
16 כיון שלפי הקבלה עץ קודם בכל עניין, וכן לשיטות שעץ קודם שמבוררת יותר, ויש לשיטות ששלם קודם באין ברכותיהם שוות, ויש לצרף גם

לשיטות שהעץ קודם, ויש לשיטות שמה שירצה יעשה, ק"ו אם מדובר בתמר ובוטן, וכעת רוצה יותר תמר שיש להורות לו להקדים ולברך על התמר שהוא מין שבעה.
8 משנ"ב שם סק"ט וס"ק יח.
9 משנ"ב סימן ריא ס"ק יח, וס"ק לה.
10 בא"ח פרשת מטות ס"ג, כה"ח אות ו' וי"ד, כיון שלסתם השו"ע בסעיף א' ובסעיף ג', מה שירצה יעשה, ולי"א בסעיף א' חביב עדיף, ולי"א בס"ג ברכת העץ קודמת, כיון שמשקל הפסק שווה על פי הפשט, ועל פי הקבלה נראה שברכת העץ שרומזת לתפארת קודמת לברכת האדמה הרומזת למלכות,

1 שו"ע שם סעיפים א וב בסתם.
2 הגרש"ז אויערבך משנ"ב ביצחק יקרא.
3 הגרש"פ שיינברג חידושי בתרא.
4 וכ"פ השו"ע סימן ריא ס"א וס"ג בדעת הסתם.
5 וי"א בהפך שיקדים את המין שבעה, ואם אין מין שבעה יברך על החביב.
6 דעת ה"א בע"ש שם.
7 אולם אם הביאו לפנינו שקדים ובוטנים, ובדרך כלל אוהב יותר בוטנים, וכעת רוצה יותר שקדים, יש להורות לו להקדים את ברכת השקדים, בה"ל ס"א ד"ה וי"א בסופו, דיש לצרף את דעות הראשונים שחביב נחשב מה שחביב עליו כעת,

המוזכר בפסוק, ושעורה היא שניה לארץ הראשון²¹, אולם הכרעת האחרונים שברכת בורא מיני מזונות קודמת לכל²².

פרי חדש שמברכים עליו 'שהחינו', האם יש לו קדימות על מין שבעה, שלם, חביב?

נחלקו האחרונים במקום שיש לפניו פרי שברכתו 'שהחינו', יש שכתבו שיש להקדימו לכולם אף ל'מין שבעה'²³, ויש שכתבו שאין להקדימו ל'מין שבעה', שלם, חביב, רק לנקי וגדול²⁴, לכן יש לסלקו מהשולחן ואחר שבייך על המין החשוב²⁵, יביאנו ויברך עליו רק שהחינו ויאכל²⁶.

האם יש מעלה להקדים ולברך על מיני פירות שונים שהשתבחו בהם ישראל, כגון אגוזים או תפוחים, וכן מין פרי מפירות מתוצרת ארץ ישראל ביחס לפרי מתוצרת חו"ל, או פרי שנעשתה בו מצווה?

היו לפניו מיני פירות שונים באופן שכולם שווים בסדר הקדימה, יקדים לברך על פירות שהשתבחו בהם ישראל כגון אגוזים או תפוחים, כמו שנאמר "אל גינת אגוז ירדתי"²⁷, "כתפוח בעצי היער"²⁸, שיש בהם מעלה וחשיבות יותר²⁹.

אם אין ממינים אלו יקדים לברך על פירות ארץ ישראל לפני פירות חוץ לארץ³⁰, אולם יש שכתבו שאין כלל מעלה ועדיפות בזה, וכתבו עוד שלא מצינו דיני קדימה ביין של ארץ ישראל, אף שמברכים עליו 'על הארץ ועל פרי גפנה'³¹.

פרי שקיימו בו מצווה, כגון אתרוג שקיימו בו מצוות ארבעת המינים כתבו הפוסקים שיש מקום להקדימו, מפני שיש בו מעלה שכבר נעשתה בו מצווה אחת, אמנם פרי שיש לו מעלה אחרת כגון מין שבעה, שלם, חביב, הרי הם קודמים לו³².

בברכה אחרונה האם ברכת מעין שלוש קודמת, או ברכת בורא נפשות?

כתבו האחרונים שברכת מעין שלוש קודמת לברכת בורא נפשות, מאחר שהיא ברכה חשובה יותר³³.

מי שנמצא בשולחן ט"ו בשבט ויש על השולחן מכל טוב, ואינו מעוניין לאכול אלא ממין אחד, האם יכול לברך עליו מבלי להקדים לפי סדר קדימה בברכות?

כאשר מוגשים כמה סוגי פירות וירקות ועוגות ומיני מתיקה מינים ממינים שונים, ואינו חפץ לאכול מכל המינים, אפילו הוגשו

לפניו פירות משבעת המינים, או אם הוגשו לפניו מיני מזונות, אינו צריך להקדים את המינים שאינו חפץ לאכול מהם, אלא מברך כסדר דיני קדימה רק על המאכלים שמעוניין לאכול מהם עתה, ואם אוכל או שותה רק ממין אחד, אינו צריך לברך על המינים האחרים שלפניו³⁴.

ולכן אם הוגשו לפניו לדוגמא כמה מיני פירות וביניהם תמרים, ואינו מעוניין עתה לאכול את התמרים, אינו מחוייב להקדים ולאכול את התמרים שהם משבעת המינים, אלא ימשיך למעלה הבאה בדיני קדימה מתוך מה שמעוניין לאכול ממנו עתה.

מי שרוצה לאכול ארוחת צהרים עוף ותפוחי אדמה, ולקינוח יש לפניו עוגה, האם חייב לברך על העוגה קודם?

אם הוגשו לפניו מיני עוגות שברכתן מזונות ופירות, ואינו מעוניין לאכול עתה מן העוגות מכל מיני סיבות, אינו מחוייב להקדים לאכול את העוגות כדי להקדים ברכת מזונות עליהן, אלא יכול להתחיל לברך בורא פרי העץ על הפירות שרוצה לאכול עתה, ורק יקפיד לברך לפי סדר הקדימה בפירות שברכותיהן שוות.

ויותר מכך כתבו הפוסקים שאדם שהגישו לפניו לאכול והוא צמא לשתות, אף שברכת 'שהכל' מין הדין צריכה להיות באחרונה³⁵, מכל מקום כיון שחפץ עתה לשתות נחשב כמו שאינו רוצה עכשיו לאכול, ולכן יקדים לברך 'שהכל' על שתייתו³⁶.

על פי זה כתבו הפוסקים שאם דרך אכילת בני אדם לאכול את הפחות חשוב תחילה אין בזה דיני קדימה, לכן אם מגישים לאדם ארוחת צהריים עוף ותפוחי אדמה ולקינוח מגישים עוגה, אינו צריך להקדים ולברך קודם על העוגה, היות ודרך בני אדם לאכול את העוגה בסוף האכילה לקינוח³⁷.

הוגשו לפניו על השולחן מיני מאכלים שונים, ורוצה להתחיל באכילתו, אולם יודע שעומדים להגיש לפניו מאכל שיש להקדימו לברכה לפני כל המאכלים המונחים לפניו, האם יש לו להמתין כדי להקדים ולברך עליו?

דיני קדימה נאמרו רק במיני מאכל העומדים לפניו בשעה שמברך, ורוצה לאכול מכולם ואינו יודע מהיכן להתחיל, אבל אם אין המאכל נמצא לפניו עתה אינו מחוייב להמתין לו, ויכול לברך על מין אחר ויכוון לפטור בברכה את כל המינים שיובאו לפניו אח"כ שברכתם כברכת המאכל שיאכל ממנו³⁸.

קולה ודג שברכותיהן שוות האם יש דיני קדימה אחד על השני?

מי שעומד לאכול ולשתות, נחלקו האחרונים האם יקדים לברך על האכילה ויפטור את השתיה באופן ששוים במינם ושוים בברכותיהם, יש שכתבו שהאכילה היא חשובה יותר ויש להקדימה לשתיה, אף אם השתיה חביבה עליו³⁹, ויש שכתבו שאין בזה דיני קדימה⁴⁰, וכתבו עוד שאם הביאו לו יין שרף ומין מאכל שברכתו שהכל, אם היי"ש חביב עליו יברך על היי"ש קודם⁴¹.

אדם שעבר ובירך שלא כדין על מאכל שאינו חשוב, האם כשבא לאכול אחר כך את החשוב צריך לחזור ולברך?

כל דיני הקדימה שכתבנו הם רק לכתחילה, אך אם עבר ובירך על המין שאינו משבעת המינים לפני המין משבעת המינים, או על שאינו חביב לפני החביב, אינו חוזר ומברך. אך כל זה בתנאי שהיה בדעתו בפירוש לפטור את שאר המאכלים החשובים, אך אם לא כיוון במפורש לפטור בברכתו את המין החשוב, וגם לא חשב במפורש לאוכלו, צריך לחזור ולברך עליו, אף שהיה מונח לפניו על השולחן⁴², מיהו טוב ונכון לעשות שינוי מקום ואז לברך לכולי עלמא.

וכן אם בירך על מעשה קדירה דהיינו תבשיל מחמשת מיני דגן, אינו פוטר בסתמא מיני מאפה, שהמאפים חשובים יותר שהרי מועיל בהם קביעות סעודה, אולם בדיעבד כתבו האחרונים שאומרים בזה ספק ברכות להקל⁴³. אך אם בירך על פרי חצוי ואחר בא לאכול פרי שלם אף שעשה שלא כהוגן שלכתחילה יש להקדים את השלם, מכל מקום בדיעבד אינו חוזר ומברך, כיון שאינו עדיף מהשלם באיכותו אלא רק משום שלמותו⁴⁴.

אם שניהם מאותו המין ובירך על הפרי הפחות יפה ומשובח, כגון שבירך על אפרסק גרוע וכעת רוצה לאכול אפרסק משובח, או רוגלעץ יבש וכעת מביאים לו רוגלעץ טרי וכדומה, נחלקו האחרונים אם פוטר הפחות משובח את המשובח יותר בסתמא⁴⁵, ולמעשה יש להורות שספק ברכות להקל⁴⁶.

כיון שנחלקו הראשונים האם מין שבעה קודם או חביב, לכן ראוי לכוון בפירוש בשעת הברכה לפטור את כל מה שביאו לו, שאם לא כן יש חשש שאוכל את המין השני בלא ברכה לחלק מין השיטות, כיון שלדעתם בירך על הפחות חשוב ואינו פוטר בסתמא את החשוב ממנו⁴⁷.

לב-לג, בה"ל ד"ה ובלבד, בא"ח פרשת בלק ס"ט, חזו"ע עמוד קפ, אור לציון ח"ב עמוד טו, ואך שבכה"ח סימן רו אות לט כתב שמוזה שהשו"ע לא הביא דין זה להלכה ורק כתב כן בב"י אמרינן סב"ל, העיקר לדינא כרוב בנין ומנין של הפוסקים הנ"ל, ובפרט שהב"י לא הביא חולקים.
43 הגר"ז סדר ברכת הנהנין פ"ט ס"ז, הגר"ש אלישיב יעוירי מסכת ברכות עמוד תמח.
44 כן נראה מסתימת הפוסקים הנ"ל, הליכות ברכות סימן ריא הערה עט.
45 משנ"ב סימן רו ס"ק כו, מחלוקת המג"א והאליה רבה.
46 כן נראה שהכריע הביאור הלכה סימן ריא ס"ה, שציין למה שכתב בסיומן רו בשם האליה רבה שסובר שלמעשה אין לחזור ולברך כיון ששניהם מין אחד.
47 משנ"ב סימן ריא ס"ק לג.

בהגה ס"ה.
35 כמבואר בשו"ע סימן ריא ס"ג.
36 בה"ל סימן ריא ס"ג ד"ה וכן.
37 הב"י שם סעיף ד', כה"ח אות ה' בשם שו"ת הליכות קטנות, בה"ל שם, כה"ח ס"ה.
38 משנ"ב סימן ריא ס"ק לא.
39 ערוך השולחן סעיף יז, הגר"ש וואזנר קובץ מבית לוי חלק טו עמוד עה ס"ק ט'
40 משמעות המשנ"ב טו, שכתב שמרקחת קודמת ליי"ש רק משום שברכתו בורא פרי האדמה ולא משום שברכתו שהכל, וכן מפורש בפמ"ג (פתיחה להלכות ברכות ס"ק ה, ומשב"ז סימן ריא ס"ק ו').
41 כה"ח סימן ריא ס"ק יא.
42 הב"י בשם הרשב"א בתחילת סימן רו ובסוף סימן ריא, וכן פסק הרמ"א בסעיף ה', משנ"ב ס"ק

חביב לו, אך לדידן שחביב הוא מה שחביב עליו בדרך כלל הרי שאין להקדימו.
25 ויכוין לפטור.
26 הליכות ברכות סימן ריא הלכה ח'.
27 שיר השירים פרק ו' פסוק יא.
28 שם פרק ב' פסוק ג', ויש עוד ואין בהם נפק"מ כיון שהם ממין שבעה.
29 כה"ח סימן ריא ס"ז, וע"ע ברמ"א סימן תעג סעיף ה', שעושים החרושת מפרות שנמשלו ישראל.
30 כן מסתבר, הליכות ברכות סימן ריא הלכה ח'.
31 הגר"ש וואזנר (קובץ מבית לוי חלק טו עמוד עד ס"ק ד', ושם הערה ג').
32 הגר"ש וואזנר מלבושי מרדכי סימן ה' סעיף יט.
33 בה"ל סימן רב סעיף יא ד"ה ברכה בשם הפמ"ג, עיין עוד משנ"ב סימן רח ס"ק סד.
34 ב"י סי' ריא בשם תרומ"ד, ופסקו הרמ"א שם